

Візія стратегії екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу

Філюк С. М.¹, Зарічняк А. П.²

Отримано	Затверджено	Секція	УДК
12.06.2022	12.07.2022	Економіка	338.2

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10155216>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті досліджено зв'язок між досвідом, набутим за час пандемії і сучасною політикою екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України. Доведено, що стратегія розвитку туристично-рекреаційного потенціалу в Україні протягом тривалого часу вибудовувалась на основі пріоритетних цілей, які головним чином стосувались виїзного та в'їзного туризму. Виявлено низку основних проблемами розвитку туристично-рекреаційного потенціалу протягом докризового періоду. Акцентовано на тому, що повномасштабна війна в Україні і обмеження виїзду за кордон для військовозобов'язаних посилили ці тенденції і на тривалий час закріпили домінування стратегії боротьби за внутрішнього споживача в управлінні підприємствами туристично-рекреаційного сегменту. Обґрунтовано напрямки майбутньої стратегії екосистемного відновлення туристично-рекреаційного потенціалу України. Запропоновано вирішення проблеми фінансування туристично-рекреаційного потенціалу до моменту відновлення інвестиційної привабливості України на основі трьох методів: залучення міжнародних та національних грантів; використання краудфандингу; розвиток державно-приватного партнерства. Конкретизовано ключові елементи екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу.

Ключові слова: туристично-рекреаційний потенціал, криза, відновлення, стратегія, екосистемний підхід.

¹ Філюк С. М., кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри туризмознавства і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, <https://orcid.org/0000-0001-9714-7102>

² Зарічняк А. П., викладач кафедри туризмознавства і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, <https://orcid.org/0000-0001-7191-6583>

The vision of the strategy of ecosystem restoration of the safety of the tourist and recreational potential

Annotation. During the last decade, the tourist and recreational potential of Ukraine suffered numerous losses, first in connection with the Russian occupation of Crimea and the unleashed hybrid war in the East of Ukraine, then due to the pandemic and, finally, as a result of the full-scale Russian attack on Ukraine in February 2014. In the existing studies have only partially covered the issue of the ecosystem approach to the strategy of the development of the tourism industry. Therefore, in this article, we aim to demonstrate the connection between the experience gained during the pandemic and the modern policy of ecosystem restoration of the safety of the tourist and recreational potential of Ukraine.

The article examines the connection between the experience gained during the pandemic and the current policy of ecosystem restoration of the safety of the tourist and recreational potential of Ukraine. It has been proven that the strategy for the development of tourism and recreation potential in Ukraine for a long time was built on the basis of priority goals, which mainly related to outbound and inbound tourism. A number of main problems in the development of tourism and recreation potential during the pre-crisis period have been identified. It is emphasized that the full-scale war in Ukraine and restrictions on travel abroad for conscripts strengthened these trends and for a long time consolidated the dominance of the strategy of fighting for the domestic consumer in the management of enterprises of the tourism and recreation segment. The directions of the future strategy of ecosystem restoration of tourism and recreation potential of Ukraine are justified. A solution to the problem of financing the tourist and recreational potential until the restoration of Ukraine's investment attractiveness is proposed based on three methods: attraction of international and national grants; use of crowdfunding; development of public-private partnership. The key elements of the ecosystem restoration of the safety of the tourist and recreational potential are specified.

Keywords: tourism and recreation potential, crisis, recovery, strategy, ecosystem approach.

Вступ

Протягом останнього десятиліття туристично-рекреаційний потенціал України зазнав численних втрат спершу у зв'язку з російською окупацією Криму і розв'язаною гібридною війною на Сході України, тоді через пандемію і, зрештою, унаслідок повномасштабного нападу росії на Україну у лютому 2014 р.

Станом на нинішній час туристично-рекреаційна галузь поступово відновлюється у регіонах, які залишились відносно безпечними після початку військових дій. Стимули відновлення суттєво відрізнялись за своїм нормативно-правовим та соціально-економічним наповненням. До них належали і потреба розміщення значної кількості внутрішньо переміщених осіб і зняття обмежень, пов'язаних з поширенням коронавірусної інфекції. Певним стимулом внутрішнього туризму, очевидно, стало обмеження на виїзд за кордон військовозобов'язаних чоловіків.

Досвід, набутий туристично-рекреаційною галуззю за час коронавірусної кризи дозволив знизити фінансові втрати від обмежень, обумовлених воєнним станом. Дослідженню кризових процесів у туризмі присвячено праці таких науковців, як Біла С. О., Виноградова О. В., Грибова Д. В., Дарчук В. Г., Збарський В. К., Кадош С. В., Косар Н. С., Кузьо Н. Є., Писарева І. В., Приходько М. Д., Радіонова О. М., Редько В. Є. та ін. У наявних дослідженнях, утім, лише частково висвітлено питання екосистемного підходу до стратегії розвитку галузі туризму. Відтак, у цій статті ми маємо на меті продемонструвати зв'язок між досвідом, набутим за час пандемії і сучасною політикою екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційної потенціалу України.

Результати

Актуальність потреби у наявності сталої стратегії та державної політики розвитку туристично-рекреаційного потенціалу в Україні особливо чітко проявилась в умовах епідемії COVID-19. Хоча карантинні обмеження та вакцинальні бар'єри перетину кордонів створили певні можливості для розвитку внутрішнього туризму, але очевидним став факт неможливості ринку самостійно відрегулювати відносини, що стосуються екосистемного розвитку держави.

Стратегія розвитку туристично-рекреаційного потенціалу в Україні протягом тривалого часу вибудовувалась на основі пріоритетних цілей, які головним чином стосувались виїзного та в'їзного туризму. Так, за даними Державної служби статистики України, у 2019 році (той рік, коли Україна зафіксувала найбільшу кількість туристичних поїздок за всю історію незалежності) відсоток туристів, які поїхали на відпочинок, становив 97,6% загальної суми; ділові, робочі та навчальні поїздки - 1,9%; решта складалася з рекреаційного туризму та інших видів туризму. У в'їзному туризмі найбільшу частку становили відпочиваючі - 69,8%; на навчання чи роботу - 6,3%; на лікування - 2,9%; для приватного туризму - 20,2%; решта - інші види туризму. У внутрішньому туризмі високу питому вагу серед мав рекреаційний туризм - 51,8%, на ділові та пізнавальні подорожі припадало 38,5% з усіх подорожей [1].

Фактично, окреслений комплекс кризових подій, що вплинули на динаміку розвитку туристично-рекреаційного комплексу України призвів до централізації ідеї внутрішнього туризму як єдиної можливості виживання галузі. Закономірно, що, оскільки українські туристи мають найбільший попит на рекреаційний туризм, стратегія розвитку туристично-рекреаційної галузі в Україні у найближчі роки тяжітиме до розвитку рекреаційної інфраструктури.

Аналіз низки наукових джерел [2, С. 20; 3, С. 187; 4; 5, С.118] вказує на те, що основними проблемами розвитку туристично-рекреаційного потенціалу протягом докризового періоду були застаріла інфраструктура, низький рівень послуг, обмежена пропозиція туристичних послуг, велика частка тіньового ринку туристичних послуг та недостатнє транспортне сполучення з туристичними об'єктами інфраструктури. Ці проблеми (очевидно, крім транспортного сполучення) мали маркетинговий характер і формували замкнене коло. З одного боку, орієнтація не певну категорію внутрішніх і зовнішніх туристів з визначеними цілями подорожей і бюджетом дозволяли уникати суттєвих перебудов бізнес-моделей підприємствам та закладам, що діяли у туристично-рекреаційному сегменті. Втрата Криму призвела до переміщення попиту, який раніше задовольнявся кримськими курортними містами до інших міст на узбережжі Чорного моря; у загальному кількісної зміни не відбулось, але зросла конкуренція споживачів, що не сприяє зростанню якості чи зниженню ціни послуг. Протягом коронавірусної пандемії відбулось закономірне зростання внутрішнього туризму паралельно з припиненням діяльності підприємств, які не змогли чи не захотіли конкурувати в нових умовах. Нарешті, повномасштабна війна в Україні і обмеження виїзду за кордон для військовозобов'язаних посилили ці тенденції і на тривалий час закріпили домінування стратегії боротьби за внутрішнього споживача в управлінні підприємствами туристично-рекреаційного сегменту.

Слід зауважити, що лівова частка туристів які виїжджали з України обирали поїздки до країн, відомих своїми готелями - Туреччини, Єгипту, Чорногорії. У цих країнах комплекс туристичних послуг під назвою «Все включено» надається за відносно невисокою ціною, середня вартість туристичного пакету для виїзних туристів становила близько 22 тис. грн. по курсу 2021 р. Зручність, комфорт і відносно низька ціна відпочинку стали основними причинами з яких українські туристи відвідували вищезгадані країни.

З цієї точки зору розвиток туристичної та готельної інфраструктури під час епідемії COVID-19 і російсько-української війни може з часом стати основою для розвитку внутрішнього та іноземного туризму на території України. За цих умов, повертаючись до інфраструктурних питань, можемо зауважити, що головним викликом залишається залучення інвестицій та спрощення бюрократичних процедур.

Таким чином, майбутня стратегія екосистемного відновлення туристично-рекреаційного потенціалу України може включати наступні напрями:

1. Адміністрування інвестицій. Яскравим прикладом державного інвестування в інфраструктурні об'єкти є програма Президента України «Велике будівництво», яка за короткий час дозволила суттєво модернізувати дорожню мережу та покращити доступ до міст та рекреаційних зон. Водночас цей спосіб державного інвестування не може бути використаний у туристичній галузі, оскільки майже всі готелі та заклади відпочинку є приватними. Тому рекомендовано державно-приватним компаніям державні цільові кошти використовувати на розвиток п'ятизіркових готелів із максимальною туристичною привабливістю, розвивати роботу національної програми «будівництва п'ятизіркових готелів». Така програма повинна мати високі вимоги до власника готелю чи туристичного комплексу, персоналу, переліку туристичних послуг і суворі інструкції власника щодо використання отриманих коштів. Це означає, що держава будує або модернізує готелі та підтримує їх власників у адаптації їх діяльності до найвищих стандартів готельної та туристичної індустрії. Певна річ, такою державною підтримкою повинні мати можливість користатися лише компанії, які мають багаторічний досвід надання відпочинкових та туристичних послуг і вже володіють туристичними комплексами, які можуть бути модернізовані.

2. Кредитні ресурси державних банків. Завдяки двом найбільшим банкам країни – державним АТ «Приватбанк» та АТ «Ощадбанк», органи державної влади підтримують розвиток туристичної та готельної галузі цільовими довгостроковими кредитами. Зокрема, це стосується програми «Твій дім», яка полягає не лише у наданні кредитів під 5-7%, а й у створенні та пошуку партнерів для малого та середнього бізнесу. На нашу думку, у рамках цієї або схожої програми варто передбачити можливість довгострокового кредитування для створення п'ятизіркових готелів і модернізації існуючих малих підприємств сфери відпочинку, туризму та готельного господарства нашої країни. Завдяки цьому в короткі терміни можна збільшити кількість комфортних закладів відпочинку, які надають широкий спектр туристичних послуг за концепцією «Все включено».

3. Приватні інвестиції, включаючи прямі іноземні інвестиції. Питання інвестицій узагалі є досить болючою темою для української економіки, що вимагає вирішення хоча б з огляду на перспективи європейської інтеграції України. Що стосується приватних інвестицій українських та іноземних інвесторів, то, на нашу думку, головним стимулом для їх залучення може бути лише реформа судової та охоронної системи, а також спрощення бюрократичних перепон різних рівнів та забезпечення можливості розбудови прозорих зв'язків туристичного бізнесу зі стейкхолдерами в суспільних інтересах. Тільки за умови єдиних правил гри для всіх учасників ринку та належної економічної та політичної стабільності країни кожен інвестор буде готовий вкладатись у екосистемний розвиток туристично-рекреаційного потенціалу.

Пандемія COVID-19 створила можливості для розвитку сільського та зеленого туризму, адже цей вид туризму дозволяє дотримуватись усіх карантинних обмежень та забезпечити туристам спокійний відпочинок, відновлення фізичних і духовних сил. Сільський та зелений туризм разом із тенденцією до децентралізації в Україні став рушійною силою розвитку багатьох новостворених територіальних громад.

Огляд наукової літератури з питань сільського туризму [3; 4; 6; 7], з урахуванням поточних обмежень у зв'язку з воєнним станом дає підстави прогнозувати розвиток у п'яти напрямках. По-перше, розвитку рекреаційного туризму може сприяти перетворення занедбаних сільських осель на малі відпочинкові комплекси, створені в стилі традиційної української хати. По-друге, будівництво стаціонарних кемпінгів у селах та територіальних громадах також сприятиме розвитку туризму. По-четверте, важливим завданням, що може бути виконане завдяки децентралізації і з залученням міжнародної технічної допомоги є реставрація архітектурних і історичних пам'яток, оновлення рекреаційних об'єктів. По-п'яте, нагальним питанням є створення баз даних і посилення сервісно-інформаційного забезпечення туристичних локацій сільських та селищних територіальних громад.

Основною і традиційною проблемою реалізації окреслених напрямків розвитку сільського туризму є відсутність достатніх фінансових ресурсів через кризи пандемії і війни. Для вирішення проблеми фінансування до моменту відновлення інвестиційної привабливості України можливо рекомендувати три методи: залучення міжнародних та національних грантів; використання краудфандингу; розвиток державно-приватного партнерства.

На мікрорівні українські громади і громадські організації мають значний досвід залучення коштів для розвитку туризму [8]. Менш поширеним рішенням мікрорівня є краудфандинг чи фандрейзинг – залучення коштів населення на засадах неповернення (за винятком, подекуди, певних преференцій для жертводавців) для реалізації суспільно значимих проектів. Прикладом може слугувати реалізація проекту еко-садиби на спеціальній платформі «Спільнокошт» [9]. Успіх фандрейзингу чи фандрейзингу в даному випадку залежатиме від роботи голови громади, який має ініціювати та контролювати перебіг виконання проекту. Для цього необхідно впорядкувати всі бюрократичні моменти з вибором садиби, створити проект садиби та визначити необхідний бюджет для його реалізації. Враховуючи досвід подібних садиб в Україні, зазначимо, що бюджет створення проекту буде не надто великим, адже багато елементів інтер'єру може бути створено з підручних матеріалів, старовинних знарядь праці та речей, які можна отримати в подарунок від селян. Досвід реалізації таких проектів свідчить, що мінімальний бюджет проекту має складати 100–150 тис. грн. Умовою успішної реалізації проекту є привабливий опис ідеї, зокрема, у відеоформаті та її розміщення на веб-порталі «Спільнокошт» [10]. Після цього організаторам необхідно продовжувати комунікувати з жителями села та підприємцями, а також за допомогою соціальних мереж просувати проект з метою залучення діаспори та меценатів до фінансування. Після збору відповідної суми та реалізації проекту садиби, можливе створення комунального туристичного підприємства, яке буде управляти садибою та надавати супутні туристичні послуги (наприклад, екскурсії, сплави по річці, велотури тощо). За рахунок доходів, отриманих від розвитку сільського туризму, громада зможе реалізовувати інші туристичні, соціальні та медичні проекти.

Поряд з загальною відповідністю парадигмі екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу, недоліком як грантів так і краудфандингу/фандрейзингу є їх локальність і ризиковість. Відтак, важливим аспектом у розвитку туристично-рекреаційного потенціалу на національному рівні з урахуванням наслідків коронавірусної кризи і умов воєнного стану є розвиток державно-приватного партнерства, що передбачатиме створення комфортних умов для підприємців.

У контексті розвитку внутрішнього туризму Писарева І. В., Радіонова О. М., Приходько М. Д. [7] акцентують увагу на подієвому туризмі, що реалізується через організацію та проведення різноманітних фестивалів. В умовах COVID-19 фестивалі під

відкритим небом дозволили підтримати розвиток туризму в Україні. Крім того, подієвий туризм є важливим для розвитку об'єднаних територіальних громад, адже якісно організовані фестивалі дають можливість ознайомити населення України чи окремого регіону з туристичними локаціями об'єднаної громади. З іншого боку, воєнний стан і часті ракетні удари росії по цивільних об'єктах висувають особливі вимоги безпеки (зокрема, наявність укриття на час ракетної небезпеки) порівняно з обмеженням періоду пандемії.

Домінуюча роль внутрішнього туризму, вочевидь, стане центральною тенденцією відновлення туристично-рекреаційного потенціалу на найближчий час. У цьому контексті одним з важливих компенсаційних механізмів для підтримання природного перерозподілу попиту у зв'язку з пандемійними обмеженнями і воєнним станом є створення потужного інформаційного забезпечення всіх туристичних місць країни, незалежно від того, чи мають вони національне чи місцеве значення. Звісно, реалізація такої мети потребує значних фінансових ресурсів, проте, на нашу думку, у сучасну цифрову епоху існують економічно доцільні методи, застосування яких може стати новою віхою у стратегічному плануванні екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу.

Простим прикладом означеної ідеї є наступним механізм поєднання науки, освіти і практичної діяльності. У закладах вищої освіти, коледжах і професійно-технічних училищах, які здійснюють підготовку фахівців комп'ютерних технологій, туризму та готельно-ресторанного бізнесу, історії, етнографії, архітектури, дизайну, за попереднім погодженням зі стейкхолдерами можливо внести зміни до освітніх програм. Суть цих змін полягатиме у організації виробничу та переддипломної практики таким чином, щоб головною умовою для складання звіту з практики був опис або короткий відеоролик про одну з туристичних локацій населеного пункту, у якому народився студент. Особливо актуальним такий вид практики є в умовах пандемії COVID-19, коли навчання відбувається дистанційно, адже студенти завантажуватимуть виконану роботу в цифровому вигляді під час онлайн-навчання на спеціалізованих інтернет-платформах. Тому використання практики студентів для наповнення інформаційного простору статтями, відеоматеріалами, блогами про туристичні локації регіону може стати революційним і безкоштовним методом інформаційної підтримки та реклами туристичних локацій України.

Динаміка сучасних процесів у сфері відновлення і розвитку туристично-рекреаційного потенціалу дозволяє з певністю стверджувати, що ключем до екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу є подолання інституційних перешкод. Недосконалий рівень комунікації між ключовими стейкхолдерами щодо регулювання розвитку туристичної галузі в Україні, низька якість і недотримання нормативно-правової бази щодо розвитку туристично-рекреаційних ресурсів, екологічної інфраструктури, інформаційної підтримки туризму веде до збереження в умовах кризи економічно непривабливого простору для здійснення господарської діяльності.

Підвищення якості інституційного забезпечення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу в країні та розвиток нормативно-правового забезпечення, а також формування правового поля для розбудови туризму і залучення інвестицій у галузь має бути першочерговим завданням для її ефективного розвитку. На сьогодні в Україні, попри численні спроби та проекти, відсутнє єдине стратегічне бачення щодо можливості та доцільності екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу.

З огляду на проведені дослідження, можемо узагальнити наступні ключові елементи візії стратегії екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу:

- сприяння вільному розвитку ринку туристично-рекреаційних послуг;
- законодавчо-нормативне стимулювання розв'язання екологічних проблем рекреаційно-туристичного ресурсу з огляду на наслідки військової агресії росії;
- розширення міжнародного співробітництва для реалізації спільних програм на національному, а не лише місцевому рівні;
- створення сприятливих умов для залучення інвестицій у сфері розробки, розвитку та реалізації нових туристично-рекреаційних продуктів;
- розгортання робіт щодо створення системи екологічного моніторингу змін статусу туристично-рекреаційного потенціалу України з урахуванням військової агресії з боку росії;
- забезпечення сприятливих умов для підприємницької діяльності у сфері внутрішнього туризму;
- налагодження системної та послідовної комунікації між усіма стейкхолдерами для досягнення когерентної реалізації їх інтересів у сфері збереження, відновлення та розвитку туристично-рекреаційного потенціалу.

Висновки

У цьому дослідженні на основі інтердисциплінарного підходу, що поєднує екосистемну парадигму, сталий розвиток, соціальну економіку і економіку туризму ми довели, що досвід попередніх і поточної криз не знищив туристично-рекреаційний потенціал України. Чимало шкоди завдали туристично-рекреаційній сфері російська анексія Криму і частини східних областей України поширення коронавірусу і, зрештою, відкрита військова агресія росії. Однак, ініціативність і працелюбність українського народу дозволили з гордістю пройти минулі кризи і за допомогою ринкових механізмів адаптувати туристично-рекреаційний потенціал до функціонування в умовах воєнного стану. Чимало зусиль ще доведеться докласти на усіх рівнях – законодавчому, виконавчому і місцевому задля відбудови, відновлення туристично-рекреаційного потенціалу, забезпечення його безпеки і сталого розвитку. У основу цих процесів на найближчі роки чи навіть десятиліття, з урахуванням руйнувань на окупованих територіях, слід закласти довгострокову стратегію екосистемного відновлення, що повинна відповідати принципам прозорості, загального погодження та балансування інтересів, гнучкості, толерантності і соціально-економічної доцільності.

Список використаних джерел

1. Туризм. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tur.htm
2. Біла С. О. Стратегічні пріоритети розвитку туристичних послуг в Україні та перспективи підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку. *Стратегія розвитку України*. 2016. № 1. С. 17-23.
3. Виноградова О. В., Дарчук В. Г. Проблеми та стратегічні пріоритети розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні: регіональний аспект. *Проблеми економіки*. 2013. № 4. С. 183-191.
4. Кадош С. В., Редько В. Є. Теоретичні і практичні аспекти розвитку сільського туризму в Дніпропетровській області. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2021_1_27
5. Косар Н. С., Кузьо Н. Є. Дослідження розвитку туризму в Україні в умовах кризи. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 2. С. 115-125.

6. Збарський В. К., Грибова Д. В. Моделювання форм розвитку зеленого туризму в Україні. *Економічний простір*. 2020. № 159. С. 44-48.
7. Писарева І. В., Радіонова О. М., Приходько М. Д. Розвиток подієвого туризму та його вплив на просування території. *Економічний простір*. 2020. № 161. С. 104-109.
8. Чи може громада зробити туризм прибутковим бізнесом? URL: <https://decentralization.gov.ua/news/9924>
9. Спільнокошт. URL: <https://biggggidea.com>
10. Офіційний сайт ГО «Спілка зеленого туризму». URL: <https://www.greentour.com.ua>